

самым главным фактором для сохранения национальных особенностей должна стать поддержка данной деятельности государством.

Ключевые слова: национальные особенности, традиция, культурное пространство, современная нация.

The ways of preservation of the national features and national spirit of ethnic minority representatives, who live in the regions with the other culture, are considered in the article. Lusatian Sorbs, the ethnic minority, who live in Germany, and Canadian and American Ukrainian Diasporas, are taken as the examples. There have been deducted that to achieve such aim the job is to be done on the levels of a family, a school, a national community, and with the assistance of the religious organizations. However, the main factor for preservation of the national features must be the support of this activity by the state.

Key words: national features, tradition, cultural space, modern nation.

Форостюк І.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В.В. Борисов

УДК 37.037

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ»

Н. В. Фунтікова

У статті проаналізовані основні наукові підходи до визначення сутності поняття «інтелігентність». Зроблено висновок про те, що педагогічне тлумачення цього поняття може здійснюватися на основі інтеграції наявних підходів та виходячи з розуміння цілісності людини.

Ключові слова: інтелігентність, виховання інтелігентності, наукові підходи, сутність інтелігентності, формула інтелігентності.

Поняття «інтелігентність», незважаючи на тривалий час свого існування, широке використання для характеристики, оцінки особистості, її вчинків, поки не стало усталеною категорією жодної

науки, хоча можна спостерігати спроби концептуалізації та термінологізації цього поняття [наприклад, 1; 14; 17; 24]. Значною мірою це зумовлене складністю й принциповою важливістю інтелігентності як особистісної характеристики, а також тим, що сутність інтелігентності важко зафіксувати й ще важче виразити мовою логіки, навівши переконливі аргументи, на що вказують і дослідники інтелігентності, підкреслюючи, що «важковловима специфічність інтелігентності не виражається понятійно» [35, с. 21], «... інтелігентність ... невловима для чіткого визначення» [12, с. 22]

Ми поділяємо думку А. Соколова про те, що саме інтелігентність є вихідним ключовим поняттям, розкривши сутність якого, можна визначити інші поняття: інтелігент, інтелігентний, інтелігенція [33, с. 63].

Традиційними для сучасної філософської думки є три підходи до розуміння інтелігентності: по-перше, інтелігентність осмислюється як ідеальна універсальна пізнавальна здатність, властива розуму, «... поєднання вищої культури розуміння й свідомості людини»; по-друге, як прагнення реалізувати певну соціальну ідею (служіння народу, загальнолюдському благоденству тощо), що об'єднує й організує його носіїв; по-третє, як духовно-етична властивість конкретного соціального прошарку – інтелігенції [17, с. 65].

Але педагогічне осмислення проблеми виховання інтелігентності пов'язане з розглядом цього поняття, перш за все, як особистісної якості, тому в контексті нашого дослідження ми акцентуємо увагу саме на такому розумінні інтелігентності.

Тому завданням нашого дослідження є аналіз наукових підходів до визначення сутності поняття «інтелігентність».

Аналіз наукової та публіцистичної літератури свідчить про широкий діапазон визначень інтелігентності [24, с. 30], наявність настільки різноманітних, підчас достатньо далеких один від одного, підходів до визначення понять «інтелігенція» та «інтелігентність» – від визнання принципової незводимості сутності цього поняття до логічних визначень до виведення математичної формули інтелігентності, що, як зазначає Д. Блюменау, «... автори, втрачаючи будь-яку орієнтацію в безкрайому болоті термінотворчості, стали все глибше й глибше занурюватися в його бездонну трясовину» [3, с. 3].

Достатньо часто інтелігентність розглядається як емоційно-оцінна категорія, емоційний концепт, зміст цього поняття сприймається як «... переважно асоціативно-емоційний», що зумовлене, на думку Д. Лихачова, становленням цього концепту й особливостями менталітету – відданням переваги емоційним концептам перед логічними визначеннями [22, с. 3], тому більш придатним для його визначення, на думку багатьох дослідників, є публіцистичний стиль, який припускає суб'єктивність і емоційність.

Найбільш часто поняття «інтелігентна людина» сприймається як синонім поняття «хороша людина» [35, с. 16], або змістове поєднання понять «освічена людина» і «хороша людина», які є інтуїтивно зрозумілими і сприймаються безумовно позитивно. Але в такому випадку викликає питання взагалі доцільність існування поняття «інтелігентність», оскільки, як зазначає А. Труфанов, «необхідність бути хорошою людиною ... не вимагає спеціального обґрунтування. Це факт здорового глузду й багатолітнього морального досвіду людства» [35, с. 16].

Яскравим прикладом такого емоційно-асоціативного розуміння є порівняння А. Соколовим інтелігенції – «найбільш таємничого персонажу» – з казковою Шамаханською царицею, яка «... виникала то як чудова красуня, то як підступне й кровожерливе чудовисько; ці ж два несумісні образи приписуються й російській інтелігенції, у якої винаходяться як конструктивні, творчі, функції, так і функції деструктивні, руйнівні» [33, с. 57, 59].

Характеризуючи інтелігентність, Д. Лихачов зазначає: «Багато хто думає: інтелігентна людина – це та, яка багато читала, отримала гарну освіту (навіть переважно гуманітарну), багато подорожувала, знає декілька мов. А між тим можна мати це все й бути неінтелігентною і можна нічого цього не мати великою мірою, а бути все ж таки внутрішньо інтелігентною людиною», яка виявляє свою інтелігентність «... у тисячі й тисячі дрібниць: у вмінні поважно дискутувати, поводити себе скромно за столом, у вмінні непомітно (саме непомітно) допомогти іншому, берегти природу, не смітити навколо себе». Інтелігентність, на його думку, – це «здатність до розуміння, до сприйняття, це терпиме відношення до світу й до людей» [22, с. 4], поєднання європейської освіченості з духовною

свободою, незалежністю думки від ідеологічних, економічних, кар'єрних, вузькопрофесійних інтересів [22, с. 4].

Ю. Лотман розглядає образ інтелігентності як образ «... високої соціальності, як відносин людей, що базуються на взаємній повазі й безумовній любові, – це образ матері з дитиною на руках. Це образ і всіх богородиць, і взагалі такий символ, що проходить через усю історію людства» [23, с. 43].

В. Шукшин, підкреслюючи рідкісність інтелігентності як особистісної якості, зауважує: «почнемо з того, що явище це – інтелігентна людина – рідке. Це – неспокійна совість, розум, повна відсутність голосу, коли потрібно – для співзвуччя – «підспівати» могутньому басу сильного світу цього, гіркий розлад із самим собою через прокляте питання: «Що є правда?», гордість. І – співчуття долі народу. Неминуче, нестерпне. Якщо все це в одній людині, – вона інтелігент. Але і це не все. Інтелігент знає, що інтелігентність – це не самоціль» [42, с. 378].

А. Соколов небезпідставно вважає такі роздуми публіцистичними, такими, що не можна брати до уваги під час спроб визначити сутність інтелігентності логічним шляхом, оскільки «... вони однобічно акцентують етичні якості, що відрізняють скоріше російського святого, ніж російського інтелігента» [33, с. 63].

Такі визначення – через заперечення, перерахування ознак, співставлення – не будучи логічно коректними, є інтуїтивно зрозумілими й близькими, оскільки «... ми інколи безпомилково відчуваємо, яку людину можна назвати інтелігентною, а яку не можна, але при цьому з великими труднощами виражаємо свої відчуття в словах» [35, с. 20]. А. Труфанов справедливо зазначає, що «... не весь зміст поняття інтелігентності підлягає експлікації», оскільки в цьому понятті зберігається «... значна доля важко висловлюваного змісту, який може бути вгаданий лише за допомогою інтуїції» [35, с. 20], що й зумовлює певною мірою метафоричне сприйняття інтелігентності, близьке до сприйняття художніх образів, символічних понять [35, с. 20–21].

Незважаючи на безумовну влучність та емоційну насиченість такого роду визначень, самотійність значення поняття «інтелігентність» залишається дискусійною й недоведеною, а самі визначення не можуть стати повноцінною змістовою основою для

теоретичного обґрунтування необхідності виховання інтелігентності як особистісної якості й практичного вирішення цього завдання.

Протилежний полюс у спробах визначення інтелігентності представлений прагненням дослідників дати не тільки вичерпну характеристику інтелігентності, а й виразити її мовою логічних формул.

А. Соколов, зокрема, пропонує формулу російської інтелігентності, яку в контексті нашого дослідження, де інтелігентність розглядається як особистісна якість, можна вважати загальною формулою інтелігентності:

$$I = [C \& V] kT,$$

- де: I – інтелігентність;
C – інтелектуальна константа: освіченість і креативність;
V – етична змінна: індивідуальне або субкультурне самовизначення;
& – оператор кон'юнкції;
kT – коефіцієнт історичного часу, що приймає різні значення в залежності від покоління інтелігенції.

У запропонованій формулі зафіксоване визначення інтелігентності як інтегральної якості особистості, «... що включає на рівні, який відповідає певному поколінню інтелігенції, освіченість, креативність, індивідуальне або субкультурне етичне самовизначення» [33, с. 64].

Безумовно, кожна історична епоха висуває свої вимоги до інтелігенції, рівня її освіченості, готовності до морального вибору й самовизначення. З іншого боку, на думку А. Соколова, саме зміна поколінь інтелігенції як історичних спільнот, що характеризуються типовим для них світоглядом, методологією, ціннісними орієнтаціями, соціально-психологічними особливостями, зумовлює зміну культурно-історичних епох [33, с. 64].

Але, на думку А. Соколова, в кожному історичному епоху інтелігенцію формують люди з найбільш складною духовністю, що описана формулою інтелігентності [33, с. 64].

Аналізуючи сучасне суспільство за ознакою інтелігентності, А. Соколов пропонує розглядати його як «... інтелектуальний

континуум: неінтелігент – напівінтелігент – інтелектуал – інтелігент» [33, с. 64].

Достатньо перспективною ідею розробити формулу інтелігентності та спробу А. Соколова вважає Д. Блюменау, оскільки «... вона дозволяє в морі нескінченних суджень про інтелігенцію висвітлити саму «сутність» і за допомогою її (формули) здійснювати навігацію в не дуже прозорих водах інтелігентознавства» [3, с. 3].

Аналізуючи наявні визначення інтелігентності, у яких перераховуються різноманітні особистісні якості, Д. Блюменау зазначає, що, якщо поєднати всі перераховані якості знаком кон'юнкції, то навряд чи можливо знайти людину, яка б відповідала таким вимогам («... можливо, лише святих»), якщо ж поєднати їх знаком диз'юнкції, то таким вимогам відповідатимуть абсолютно всі. Тому зрозумілою є вимога включати до визначення інтелігентності тільки необхідні й достатні ознаки [3, с. 3].

Погоджуючись із тим, що етичне самовизначення є найбільш важливою якістю для характеристики інтелігентності, Д. Блюменау наполягає на тому, що до етичного самовизначення слід додати ще порядність і тактовність, оскільки саме ці категорії «... становлять духовний стрижень нації» [3, с. 3].

Д. Блюменау пропонує власну формулу інтелігентності:

$$I = \frac{V}{\Pi} \& T \& \frac{Чм}{\square},$$

- де: I – інтелігентність;
 V – етичне самовизначення;
 & – оператор кон'юнкції;
 П – порядність;
 Т – тактовність;
 Ч – почуття міри,
 м

вважаючи, що в ній зафіксоване розуміння інтелігентності як логічного добутку деяких етичних якостей особистості – порядності й тактовності, помножених на почутті міри [4, с. 3].

Д. Блюменау вважає, що для визначення інтелігентності цих якостей (порядності, тактовності й почуття міри) достатньо, усі інші особистісні якості «... можуть викликати захоплення або жаль, але не змінювати суті справи» [3, с. 3].

У багатьох словникових джерелах значення слова «інтелігентність» подається як окрема стаття, в інших, враховуючи його походження від слова «інтелігенція» – визначається як властивість за значеннями «інтелігентний» або «інтелігенція».

Енциклопедичні, етимологічні й тлумачні словники української й російської мов розкривають зміст слова «інтелігентність», як правило, перераховуючи якості, властиві інтелігентній людині, переважно такі як: освіченість [13, с. 46; 21, с. 345–346; 25, с. 264; 26, с. 307; 27; 28; 34; 36; 43, с. 158–159; 44], розумова розвиненість [13, с. 46; 21, с. 345–346; 25, с. 264; 34; 43, с. 158–159; 44] і підготовленість до розуміння теоретичних питань [25, с. 264], здатність швидко знаходити рішення, правильно й швидко виділяти головне, живість розуму [40], зайнятість (професійна зайнятість) розумовою працею, як правило, складною і творчою [6; 27; 28; 34; 43, с. 158–159], зайнятість розвитком і поширенням культури [27; 34]. Неодмінною характеристикою інтелігентної людини в окремих словниках також вважається її культурність [25, с. 264; 26, с. 307; 27; 34; 36; 44], наявність великої (глибокої) внутрішньої культури й самостійного мислення [6; 21, с. 345–346; 26, с. 307; 28; 44].

Наявні також спроби показати внутрішню складність інтелігентності як особистісної якості шляхом, наприклад, її ототожнення з вихованістю [27; 44], поєднання розумової розвиненості з високою моральністю і демократизмом [6; 21, с. 345–346], а також акценту на наявності високих духовно-моральних прагнень, загостреного почуття обов'язку й гідності [27].

Освіченість та професійна зайнятість розумовою кваліфікованою працею визначаються як ключові складові змісту інтелігентності і в соціологічних та філософських словниках [5, с. 252; 20, с. 68; 37, с. 337–339; 38, с. 167; 39, с. 210–212], хоча тлумачний соціологічний словник включає до визначення інтелігентності й «... наявність самопокладеної відповідальності за керівництво майбутнім добробутом і розвитком нації» [5, с. 252]. Лише у філософському словнику соціальних термінів за редакцією В. Андрущенка інтелігентність пов'язується з прагненням до свободи й незалежності, індивідуального самовизначення [37, с. 337–339].

В культурологічних словниках приналежність до інтелігенції визначається професійною зайнятістю розумовою працею, переважно

складною й творчою, участю в розвитку й поширенні культури [19, с. 197], високим ступенем освіченості й розумової розвиненості людини, що дають їй можливість розуміти культурні смисли [41, с. 177].

Інтелігентність визначається також як «... сукупність особистісних якостей людини, що свідчать про її дієву орієнтацію на загальнолюдські цінності, прилучення до скарбів світової і національної культури, слідування почуттю добра, справедливості й велінню совісті, її здатність до співчуття, терпимість до інакомисля, порядність і почуття міри, що дозволяють віднести її до виразників передової культури» [41, с. 177].

У такому ж аспекті (як сукупність особистісних якостей людини) інтелігентність розглядається й у психологічній та педагогічній словниковій літературі [10, с. 147; 15, с. 144; 18, с. 50; 29, с. 208; 30, с. 144–145; 32, с. 199–200], де ми можемо спостерігати втілення етико-культурологічної концепції інтелігентності (за А. Соколовим) [33, с. 61–62].

Зокрема, інтелігентність визначається як сплав, інтегральне поєднання розумових і етичних добродійностей людини, високий рівень розумового розвитку і моральної культури особистості [10, с. 147; 15, с. 144], сукупність особистісних якостей, що характеризують суспільно очікуваний образ людини-носія культури [30, с. 144–145; 32, с. 199–200], налаштованість на прилучення до багатств світової культури, пріоритет загальнолюдських цінностей і реалізацію вищих ідеалів у своїй діяльності [18, с. 50].

Авторські визначення інтелігентності представляють достатньо широкий діапазон підходів до розуміння змісту цього концепту. Інтелігентність у науковій літературі розглядається як: специфічна властивість [35, с. 59], психологічна властивість [16, с. 29], функція особистості [35, с. 59], її якість [17, с. 63], інтегративна й індивідуальна якість особистості людини [2, с. 14], інтегральна характеристика якостей особистості [1, с. 14], сукупність найкращих якостей особистості [44, с. 414], характеристика, що об'єднує людей [24, с. 29].

Незалежність мислення, прагнення мати й відстоювати власну точку зору, самостійно аналізувати події, що відбуваються, ідейна принциповість розглядається як важлива складова інтелігентності

В. Волковим, який вважає, що «... освічена людина може бути залежною, а інтелігент не приймає примусової залежності, рабства [8, с. 98], І. Головньювою [12, с. 22–23.], В. Горським [11], Л. Романковим [31, с. 38], А. Труфановим [35, с. 59–60]. В. Волков також зазначає, що основною ознакою інтелігентної людини є «... інтелектуальна й моральна свобода, незалежність від станових, класових, професійних, етичних, комерційних та інших інтересів» [8, с. 98]. Інтелігентність, на його думку, виявляється в тому, що вчинки людини зумовлені не обставинами, а її совістю [8, с. 98].

На незалежність мислення як ключову ознаку інтелігентності вказує і Д. Лихачов, зазначаючи, що «... інтелігентність у Росії – це передусім незалежність думки при європейській освіті» [22, с. 3–9.]

Прагнення мати свою точку зору, самостійно будувати власну картину світу й своє життя вважає характеристикою інтелігентної людини Ю. Лотман, поєднуючи це прагнення з глибокою відповідальністю як імперативом поведінки особистості: інтелігентна людина, з його точки зору, «... може помилятися, але готова за свої помилки платити, у тому числі й життям» [23, с. 43].

Аналіз сутності інтелігентності проводиться дослідниками і у зв'язку з громадянськими якостями особистості. Одними з базових складових інтелігентності громадянськість, громадянську ідентичність, активну громадянську позицію, прагнення соціальної справедливості, толерантність вважають В. Андрєєв [1, с. 14], В. Астахова [12, с. 22], Н. Жукова [16, с. 29], О. Зеленіна [12, с. 24–25.], А. Труфанов [35, с. 59–60]. Причому О. Зеленіна вважає зумовлені співстражданням до свого народу прагнення розвивати культуру, нести її людям, здатність «... в недемократичному суспільстві відстоювати демократичні свободи, у тому числі й свободу слова» вищим проявом громадянської позиції, подвижництвом [12, с. 24–25.]. Подвижництво є ознакою інтелігентності і на думку В. Астахової, яка також розглядає його в нерозривній єдності з соціальною активністю людини, її «високою громадянськістю» й совістю [12, с. 22].

Ознакою інтелігентної людини, на думку дослідників є і прагнення самовдосконалення, «... постійна незаспокоєність, незадоволеність результатами своєї праці, вічний рух» (Г. Федотов) [9, с. 128–136], сумнів як рушійна сила самопізнання (Ю. Лотман) [23,

с. 43], пошук істинних смислів власного (О. Зеленіна) [12, с. 24–25.]. Саме інтелігентність, на думку О. Бєліха, дає можливість досягнення людських вимірів життя, творчого освоєння й втілення в діяльності «... ідеї людини, її соціальних ролей» [2, с. 14].

Увага до людини, прагнення зрозуміти себе й іншу людину, схильність до постійного ретельного аналізу суспільних процесів й пошуку культурних смислів людської діяльності є, на думку дослідників, основою для позитивного, оптимістичного бачення інтелігентною людиною майбутнього, її готовності працювати в ім'я майбутнього [12, с. 22–23].

Безумовно, більшість такого роду справедливих й внутрішньо несуперечливих трактувань інтелігентності важко назвати повноцінними її визначеннями, скоріше – авторськими інтерпретаціями сутності цієї якості або окремих її складових.

Отже, представлені підходи до визначення змісту поняття «інтелігентність» (і емоційно-метафоричні, і спроби суто наукової концептуалізації, і переведення його на мову логічних формул) є, безумовно, цікавими, перспективними й такими, що глибоко проникають в сутність цього поняття з різних боків, але, по-перше, поділяючи точку зору про те, що інтелігентність – це духовний феномен, одухотвореність людини, її прагнення сформувати «образ духовного буття стосовно до умов свого конкретно-історичного буття» [7, с. 95], а по-друге, прагнучи знайти таке визначення інтелігентності, яке відповідно до цілей нашого дослідження містило б у собі педагогічний потенціал, ми вважаємо найбільш перспективним підхід до її визначення з позиції визнання цілісності людини, що і визначає перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Література

1. Андреев В. И. Проверь себя. Десять тестов оценки интеллигентности, конкурентоспособности и творческого потенциала личности / В. И. Андреев. – М.: Народное образование, 1994. – 64 с.
2. Бєлых А. С. Интеллигентность как профессиональная характеристика личности будущего учителя / А. С. Бєлых // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – 2003. – № 7. – С. 14.].

3. Блюменау Д. И. Еще раз о формуле интеллигентности (так ли безупречна ее "суть"?) / Д. И. Блюменау // Научные и технические библиотеки. – 2005. – № 9. – С. 3.
4. Блюменау Д. И. Та ли это формула? (Нечестивые мысли по поводу «формулы интеллигентности» А. В. Соколова) / Д. И. Блюменау // Петербургская библиотечная школа. – 2004. – № 3. – С. 3–6.
5. Большой толковый социологический словарь (Collins). – Том 1 (А–О): Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.
6. Большой энциклопедический словарь / А. М. Прохоров (ред.). – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 1456 с.
7. Волков В. Н. Интеллигент как духовный феномен / Волков В. Н. // Генезис, становление и деятельность интеллигенции: междисциплинарный поход. Тезисы докладов международной конференции. – 20–22 сентября 2000 г. – Иваново, 2000. – С. 95.
8. Волков В. Н. Интеллигенция и интеллигентщина / В. Н. Волков // Интеллигенция и мир. – 2005. – № 1–2. – С. 98–109.
9. Волкогонова О. Есть ли будущее у русской интеллигенции? (Читая Г. П. Федотова) / О. Волкогонова // Высшее образование в России. – 1998. – № 1. – С. 128–136.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 197. – 376 с.
11. Горський В. С. Історія української філософії: Курс лекцій. – К.: Наукова думка, 1996. – Режим доступу : <http://thales2002.narod.ru/hor5.html>
12. Гражданственность интеллигенции: пути формирования в кризисном обществе: публикация по материалам научно-практической конференции «Гражданственность интеллигенции: пути формирования в кризисном обществе», 10 февраля 2001 года, г. Харьков // Альма-матер. – 2001. – № 3. – С. 20–27.
13. Даль В. И. Интелигенція / Владимир Даль // Толковый словарь живаго великорускаго языка. – Т. 2. – СПб.: Изданіе книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, 1881. Репринтное издание, 1996. – С. 46.
14. Димитричева О. И. Интеллигентность как социально-духовное явление: автореф. дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.13 / Димитричева, Ольга Ивановна. – Н. Новгород, 2004. – 16 с.
15. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. – Минск: Харвест, 2004. – 576 с.
16. Жукова Н. В. Контексты личной культуры в процессе обучения // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 29.
17. Келеман Л. А. Интеллигентность: антропологический статус и манифестация в современном мире: дис. ... доктора филос. наук: спец. 09.00.13 – религиоведение, философская антропология, философия культуры / Келеман Людмила Анатольевна. – Ставрополь, 2006. – 387 с.

18. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 176 с.
19. Кравченко А. И. Культурология: словарь / Кравченко А. И. – М.: Академический проект, 2001. – 672 с.
20. Краткий словарь по социологии / Авт.-сост. П. Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 272 с.
21. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Крысин Л. П. – М.: Эксмо, 2005. – 944 с.
22. Лихачев Д. С. О русской интеллигенции: Письмо в редакцию / Д. С. Лихачев // Новый мир. – 1993. – № 2. – С. 3–9.
23. Лотман Ю. Интеллигент может ошибаться, но за ошибки готов платить / Ю. Лотман // Альма-матер. Вестник высшей школы. – 2002. – № 4. – С. 43.
24. Лукьянова О. В. Формирование интеллигентности у курсантов военного вуза в процессе обучения иностранному языку: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / Лукьянова Ольга Владимировна. – Калининград, 2005. – 178 с.
25. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів / Нечволод Л. І. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2008. – 768 с.
26. Новейший словарь иностранных слов и выражений. – М.: ООО «Издательство АСТ», Минск: Харвест, 2002. – 976 с.
27. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка / Под ред. Т. Ф. Ефремовой. – М.: [Альта-Принт](#), 2000. – 726 с.
28. [Ожегов С.И.](#), Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Российская академия наук; Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: ООО «ИТИ ТЕХНОЛОГИИ», 2003. – 944 с.
29. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2005. – 720 с.
30. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
31. Романков Л. П. Интеллигенция – есть / Романков Л. П. // Образование и культура Северо-Запада России. – Выпуск 6. – СПб.: СПбГУП, 2001. – С. 38.
32. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – 800 с.
33. Соколов А. В. Формула интеллигентности / Соколов А. В. // Петербургская библиотечная школа. – 2004. – № 3. – С. 3–12.
34. Тлумачний словник української мови онлайн. – Режим доступу: <http://www.slovnyk.net/>
35. Труфанов А. А. Формирование интеллигентности студента средней профессиональной школы в процессе изучения дисциплин гуманитарного цикла: дисс. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования / Труфанов Андрей Андреевич. – Казань, 2003. – 261 с.

36. [Ушаков](#) Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д. Н. [Ушаков](#). – М.: [Альта-Принт](#), 2007. – 1248 с.
37. Філософський словник соціальних термінів / За ред. В. П. Андрущенко. – Харків: Р.И.Ф., 2005. – 672 с.
38. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
39. Философский энциклопедический словарь / Под ред. И. Н. Фролова, С. М. Ковалева, В. Г. Панова. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
40. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА, 2003. – 528 с.
41. Хоруженко К. М. Культурология. Энциклопедический словарь / Хоруженко К. М. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 640 с.
42. Шукшин В. М. Монолог на лестнице / В. М. Шукшин // Шукшин В. М. Собрание сочинений: В 5 т. – Екатеринбург: ИПП «Уральский рабочий», 1995. – Т. 5 : Рассказы, публицистика. – С. 377–391.
43. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка / Цыганенко Г. П. – К.: Рад. школа, 1989. – 511 с.
44. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Яценко Н. Е. – СПб.: Лань, 1999. – 546 с.

В статье проанализированы основные подходы к определению сущности понятия «интеллигентность». Сделан вывод о том, что педагогическое толкование этого понятия должно осуществляться на основе интеграции имеющихся подходов и исходя из понимания целостности человека.

Ключевые слова: *интеллигентность, воспитание интеллигентности, научные подходы, сущность интеллигентности, формула интеллигентности.*

Main approaches to defining the term “intelligence” have been analyzed in the article. The conclusion has been drawn that the definition of this term should be made on the basis of integration of the existing approaches and the understanding of man’s integrity.

Key words: *intelligence, forming of intelligence, scientific approaches, essence of intelligence, formula of intelligence.*

Фунтікова Н.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко